

Helmutas ŠABASEVIČIUS

LATVIŠKAS ART DECO IR LIETUVOS TEATRAS

LUDOLFO LIBERTO (1895–1959) ATVEJIS

Straipsnyje apžvelgiama ir įvertinama latvių dailininko Ludolfo LIBERTO (1895–1959) kūryba Lietuvoje – scenovaizdžiai ir kostiumai, sukurti Valstybės teatre Kaune pastatytiems keturiems spektakliams: Giuseppe Verdi operai „Aida“ (1927), Camille'o Saint-Saënso operai „Samsonas ir Dalila“ (1931), Piotro Čaikovskio baletui „Gulbių ežeras“ (1931) ir Giacomo Meyerbeero opera „Hugenotai“ (1932), atkreipiamas dėmesys į jiems būdingus Art deco stilistikos bruožus, trumpai apžvelgiamas Liberto kūrybos kontekstas – giminingi estetiški principai, kuriuos galima išvengti šiame laikotarpyje Valstybės teatrui dirbusių Lietuvos menininkų darbuose.

LATVIAN ART DECO AND LITHUANIAN THEATRE.
CASE STUDY OF SET DESIGNS OF
LUDOLFS LIBERTS (1895–1959)

The article reviews and evaluates the work of the Latvian artist Ludolfs LIBERTS (1895–1959) in Lithuania, including stage designs and costumes created for four performances produced on the State Theatre in Kaunas: Giuseppe Verdi's opera "Aida" (1927), Camille Saint-Saëns' "Samson and Delilah" (1931), Pyotr Tchaikovsky's ballet "Swan Lake" (1931) and Giacomo Meyerbeer's opera "Les Huguenots" (1932). Article focuses on the Art Deco stylistic features that are characteristic of the projects of Liberts, and in a brief overview of the context of Liberts's work, i.e., Art Deco related aesthetic principles which can be found in the works of the Lithuanian artists who worked for the Lithuanian Theatre of State during this time, is presented.

Amanda Liberte-Rebāne ir Ludolfs Liberts.
Latvijas nacionālā bibliotēka

XX a. trečiojo ir ketvirtąjo dešimtmečių Lietuvos kultūrinis gyvenimas susitelkė laikinojoje sostinėje Kaune, o vienas pagrindinių meninio gyvenimo centrų – Valstybės teatras, kur dirbo režisieriai, aktoriai, dainininkai, šokėjai, dailininkai, profesinių žinių įgiję įvairiuose Europos kultūros centruose. Grįžę į Lietuvą, jie savo talento bei kontaktų dėka per porą dešimtmečių sukūrė reikšmingą meninio gyvenimo klodą.

Pirmasis Lietuvos meno kūrėjų draugijos Dramos vaidykos spektaklis, 1920 metų gruodžio 19 d. suvaidintas tuometinėje Miesto teatro scenoje – Henriko Zudermano „Joninės“ (režisierius – Juozas Vaičekus); netrukus sekė tos pačios draugijos Operos vaidykos pastatyta Giuseppe Verdi opera „Traviata“, parodyta paskutinę tų pačių metų dieną (programoje režisierius nenurodytas). Nenurodyti ir šių spektaklių dailininkai – veikiausiai ir dekoracijos, ir kostiumai buvo parinkti iš Miesto teatro saugyklų.

Tačiau netrukus tapo aišku, kad norint sukurti visavertį spektaklį, būtinas profesionalus scenografas, su kurio pagalba ir režisierius, ir aktoriai galėtų perteikti dramos ar operos veikalo koloritą, juose vaizduojamą epochą bei charakterius.

Apie Valstybės teatro scenoje dirbusius dailininkus rašyta nemažai, kai kurie čia kūrę scenografai susilaukė išsamių kūrybos studijų, tačiau kol kas mažiau tyrinėtus menininkų, Kaune dirbusių trumpesnį laiką, palikimas. Tarp tokių – žinomi rusų dailininkai Aleksandras Benua (1870–1960), Konstantinas Korovinas (1861–1939), Sergejus Čechoninas (1878–1936), susiję su pačioje XIX a. pradžioje susibūrusios Rusijos menininkų grupės „Meno pasaulis“ veikla, bendradarbiaavę su Sergejaus Diagilevo organizuotais „Rusų sezonais“ bei kitomis rusų baletu menininkų trupėmis, kurios rengė pasirodymus didžiuosiuose Europos miestuose. Šiuos menininkus siejo savitos estetinės kultūros paieška, atidus žvilgsnis į praeities epochas, kurių vizualinis paveldas jų kūryboje įgaudavo stilizuotų bruožų ir dekoratyvumo. Šios grupės požiūriui artimi ir Valstybės teatre kūrusių Lietuvos dailininkų Vladimiro Dubeneckio (1888–1932), Olgos Dubeneckienės-Kalpokenės (1891–1967) darbai, keletą spektaklių kuriant talkinusių tapytojų Vlodo Didžioko (1889–1942), Petro Kalpoko (1880–1945) scenovaizdžiai.

Dar vienas su XX a. I puse siejama stilistinė kryptis – Art deco, apie kurią Lietuvos kultūros kontekste pradėta kalbėti jau prieš dvidešimt suvirš metų¹, tačiau šios krypties apraiškos Lietuvos teatro dailėje sistemingiau nėra tyrinėtos. Atkreiptas dėmesys į Art deco bruožus ankstyvojoje Liudo Truikio

(1904–1987), Stasio Ušinsko (1905–1974) scenovaizdžiuose; panašumų su ja galima aptikti vieninteliame Valstybės teatrui sukurtame rusų dailininkės Natalijos Gončarovos (1881–1962) spektaklyje – Nikolajaus Rimskio-Korsakovo operoje „Pasaka apie carą Saltaną“. Tačiau nuosekliausiai Art deco principų laikėsi latvių dailininkas Ludolfas Libertas (1895–1959)², Valstybės teatre sukūręs scenovaizdžius keturiems spektakliams. Pastaraisiais metais dailininko kūryba sulaukia daugiau dėmesio: nuo 2022 m. kovo 1 d. iki gruodžio 30 d. Romano Sutos ir Aleksandros Beļcovos muziejuje Rygoje veikė paroda „Ludolfas Libertas – Art deco teatro karalius“ (kuratorė – Natalija Jevsejeva), o 2024 metų rudenį planuojama retrospektyvinė jo kūrybos paroda Latvijos nacionaliniame dailės muziejuje.

Su Liberto scenovaizdžiais ir kostiumais susiduria visi, tyrinėjantys Lietuvos operos ir baleto istoriją; jie buvo aptarti 2004 metais Lietuvos dailės muziejuje surengtoje mokslinėje konferencijoje, kurioje skaityto pranešimo pagrindu buvo paskelbtas straipsnis „Latvių dailininkas Ludolfas Libertas ir Lietuva“³.

Lietuvoje yra išlikę nemažai dailininko darbų – Teatro, muzikos ir kino muziejuje saugomi 35 dekoracijų ir kostiumų eskizai „Aidai“, apie 100 dekoracijų, kostiumų eskizų, make-to ir kostiumų projektų detalių „Samsonui ir Dalilai“, apie 40 dekoracijų ir kostiumų eskizų „Hugenotams“. Lietuvos literatūros ir meno archyve yra uždangos, 3 scenovaizdžių ir 11 kostiumų eskizai „Gulbių ežerui“ (kaip nustatė Lietuvos teatro, muzikos ir kino muziejaus tyrėjai, vienas šiame rinkinyje saugomas Zygfrydo kostiumo eskizas sukurtas ankstesniam „Gulbių ežero“ pastatymui, kurio autorius – Rostislavas Dobužinskis (1903–2000), nes jis atitinka drabužį, kurį dėvi ši spektaklį pastatęs ir pagrindinį vaidmenį jame atlikęs Pavelas Petrovas).

Latvijojos nacionaliniame dailės muziejuje (Latvijas Nacionalnais mākslas muzejs) Rygoje saugomi 2 scenovaizdžių ir 5 kostiumų eskizai „Aidai“, 1 scenovaizdis ir 22 kostiumai „Samsonui ir Dalilai“ (galbūt kai kurie iš jų skirti Rygos pastatymui), 3 scenovaizdžių ir 23 kostiumų eskizai „Gulbių ežerui“ ir 18 kostiumų eskizų „Hugenotams“⁴. Ant kai kurių iš jų nurodytos Lietuvos artistų pavardės, nugarinėse pusėse – Valstybės teatro atspaudai. Veikiausiai šiuos eskizus pats dailininkas vertino kaip išbaigtus, parodinius kūrinius, tad pasirūpino, kad galėtų pasiimti su savimi. Kita vertus, Lietuvos literatūros ir meno archyve saugomi „Gulbių ežero“ kostiumų eskizai sukurti ant kalkinio popieriaus, kiek skubotai pieštuku nužymint siluetą ir vandeniniais dažais nurodant puošybinės detales ir spalvinius sprendimus.

Valstybės teatro Kaune užsakymais Liberto sukurtų scenovaizdžių ir kostiumų eskizų yra ir Latvijos raštijos ir muzikos muziejuje (Rakstniecības un mūzikas muzejs): čia saugomi 1 scenovaizdžio ir 4 kostiumų eskizai „Aidai“, 1 scenovaizdžio ir 6 kostiumų eskizai „Samsonui ir Dalilai“ bei 3 kostiumų eskizai „Hugenotams“⁵. Nacionaliniame M. K. Čiurlionio dailės muziejuje Kaune taip pat saugomas Ludolfo Liberto peizažas „Abasija“, 1942 metais padovanotas diplomato Povilo Varnausko.

Dailininkas buvo vedęs garsią latvių dailininkę Amandą Rebane (1893–1981), kuri 1825–1944 m. buvo Nacionalinės

Amanda Liberte-Rebāne – Karmen. Kauno miesto muziejus

operos Rygoje solistė ir sukūrė nemažą pagrindinių mecosoprano vaidmenų. Būtent dailininko žmona pirmoji užmezgė ryšius su Lietuva – 1927–1935 m. ji gana dažnai viešėjo Valstybės teatro operos spektakliuose kaip solistė: 1927 m. balandžio 26 ir 30 d., taip pat 1928 m. gegužės 22 bei 1929 m. gegužės 17 d. dainavo „Karmen“, 1927 m. balandžio 28 d. atliko Minjon vaidmenį to paties pavadinimo Ambroise'o Thoma operoje, o 1928 m. gegužės 25 ir 1929 gegužės 22 d. dainavo Martą Eugene'o d'Alberto operoje „Slėnis“.

„AIDA“

Pirmąjį spektaklį Valstybės teatre Libertas sukūrė 1927-aisiais – tai buvo Verdi opera „Aida“, kurios premjera įvyko lapkričio 10 d., spektaklį režisavo Nikolajus Tichomirovas. „Aidai“ Liberto sukurtus dekoracijų eskizus nutapė latvis V. Vasarinis, kostiumai buvo pasiūdinti Paryžiuje, Radameso kostiumas – Berlyne, Boruch firmoje (kostiumų užsakymu pasirūpino pats Kipras Petrauskas⁶). Dalį „Aidos“ drabužių pasiuvo Valstybės teatro dirbtuvių meistrai⁷. Scenovaizdžiuose akivaizdus dekoratyvus pradai – stilizuoti architektūriniai, augaliniai elementai, Senojo Egipto kultūrai būdingos detalės: sfinksai, dievų figūros. Kostiumuose taip pat naudoti stilizuoti egiptietiški elementai, ryškios, kontrastingos spalvos, gausi auksinių detalių ornamentika. Vienas

Ludolfs Liberts. Scenovaizdžio eskizas Giuseppe's Verdi operai „Aida“. 1927. Latvijos nacionalinis dailės muziejus

iš Latvijos nacionaliniame muziejuje saugomų scenovaizdžio eskizų „Aida“ paties dailininko datuotas 1927 metais. Spektaklio nuotraukų, kuriose būtų matomas toks scenovaizdis, nėra, tad gali būti, jog šis eskizas sukurtas kaip parodinis kūrinys ir nebuvo skirtas įgyvendinimui, nes kitų šalių ir miestų teatruose šios Verdi operos Libertas nekūrė. Tačiau

Valstybės teatre „Aidoje“ dalyvavo net keli menininkai iš kitų šalių: dirigavo anglų kilmės Rusijos dirigentai Emilis Cooperis ir Albertas Coatesas, Amneris dainavo latvių operos solistė Helėna Cinka-Berzinska ir švedų dailininkė Gertrud Pålson-Wettergren, Aidą – latvė Milda Brehmane-Štengele, Radamesą – rusų dailininkai Jevgenijus Vittingas, Nikolajus

Giuseppe Verdi, „Aida“. Spektaklio scenos. Valstybės teatras. Lietuvos teatro, muzikos ir kinio muziejus

Giuseppe Verdi, „Aida“. Spektaklio scenos. Valstybės teatras. Lietuvos teatro, muzikos ir kinio muziejus

Vasiljevas, švedas Carlas Martinas Öhmanas, Ramfj – latvis Janis Niedra, Amonasrą – latvis Ādolfas Kaktiņš.

1930 m. gruodžio 15 d. prašyme, adresuotame švietimo ministrui, Valstybės teatro direktorius Andrius Oleka-Žilinskas (1893–1948) išdėstė ketinimus apdovanoti Latvijos nacionalinės operos atstovus, pabrėžiant glaudų Valstybės teatro ir Latvijos nacionalinės operos bendradarbiavimą – Gedimino II laipsnio Ordiną siūlyta įteikti tapytojui ir žurnalistui Albertui Prande (1893–1957); tarp 8 asmenų – solisto Ādolfo Kaktiņio (1885–1965), dirigento Teodoro Reiterio (1884–1956) ir kitų, siūlomų apdovanoti Gedimino III laipsnio ordi-

nu – minima ir Ludolfo Liberto pavardė, jis pristatomas kaip Latvijos nacionalinės operos režisierius ir dekoratorius, Latvijos IV laipsnio ordino kavaliereus ir rusų karo ordinų – Šv. Onos III ir IV laipsnių, taip pat Šv. Stanislovo II laipsnio ir Šv. Vladimiro IV laipsnio – savininkas⁸.

1932 metais Libertas sukūrė scenografiją „Aidai“ Malmės operai; Kaune 1940 m. spalio 26 d. įvyko atnaujintos „Aidos“ premjera – opera buvo rodoma su Liberto scenovaizdžiais ir kostiumais; dailininko pavardė nurodyta ir dar vieno atnaujinimo – 1947 m. birželio 24 d. – programoje.

Petras Oleka – Ramfis. Giuseppe Verdi, „Aida“. Valstybės teatras. Kauno miesto muziejus

Ludolfs Liberts. Kostiumų eskizai Camille'o Saint-Saënso operai „Samsonas ir Dalila“ su Valstybės teatro artistų pavardėmis. 1926. Latvijos nacionalinis dailės muziejus

„SAMSONAS IR DALILA“

1931 m. Libertas sukūrė scenovaizdžius Camille'o Saint-Saënso operai „Samsonas ir Dalila“ (premjera įvyko gegužės 8 d., režisierius – Teofanas Pavlovskis). Šį veikalą (vienintelį iš visų, jo kurtų Valstybės teatre) Libertas jau buvo statęs Latvijos nacionalinėje operoje Rygoje 1924 metais. Dauguma šios operos, statytos Kaune, kostiumų buvo pasiūdinti Rygoje, tik kai kurios detalės – Kaune⁹. Dekoratyvūs scenovaizdžiai artimi Art deco stiliaus principams – derinamas grafiškumas ir smulkus ornamentiškumas, vaizdinių motyvų stilizacija. Latvijos nacionaliniame muziejuje Rygoje saugomame eskize – masyvias uždangų klostes primenantys tamsiai mėlyni, baltomis detalėmis dekoruoti šoniniai sparnai, portalo viršuje komponuojamos monumentalios draperijos, spalvingas, iš stilizuotų architektūrinių elementų sukomponuotas antrasis planas, galinėje uždangoje pavaizduota blyški miesto panorama. Remiantis išlikusiomis fotografijomis galima teigti, kad įgyvendinti scenovaizdžiai taip pat išsaugojo dekoratyvumą, tik scenoje detalės atrodė smulkesnės, geometriškesnės. Kostiumuose dailininkas naudojo ryškias spalvas ir smulkią ornamentiką. Raštijos ir muzikos muziejuje saugomas Liberto skurtas eskizas, kuriame vaizduojamas Gazos miestas, gana artimas scenovaizdžiui, užfiksuotam Valstybės teatre pastatyto spektaklio nuotraukoje.

Nė savaitei nepraėjus po „Samsono ir Dalilos“ premjeros, 1931 m. gegužės 14 d., Valstybės teatro dekoracijų san-

Camille Saint-Saëns. „Samsonas ir Dalila“. Spektaklio scena. Valstybės teatras. Lietuvos teatro, muzikos ir kino muziejus

Ludolfs Liberts. Scenovaizdžio eskizas Camille'o Saint-Saëns'o operai „Samsonas ir Dalila“. 1926. Raštijos ir muzikos muziejus, Ryga; Spektaklio scena. Valstybės teatras. Lietuvos teatro, muzikos ir kino muziejus

dėlius nusiaubė gaisras (tą vakarą turėjo būti rodoma opera „Samsonas ir Dalila“) – tai buvo akstinas iš esmės atnaujinti teatro dekoracijų arsenalą bei garderobą. Su užsienio firmų pagalba buvo pagamintos dekoracijos operoms „Fra Djevolas“ (scenografas – Petras Kalpokas, kostiumų dailininkė – Olga Dubeneckienė), „Caras Saltanas“ (dekoracijų, kostiumų ir butaforijos dailininkė – Natalija Gončarova), dramoms „Don Hill“ (Valstybės teatro repertuare šis veikalas neminimas), „Sensacija“ (dailininkui skirtoje išsamioje Jānio Siliūno monografijoje¹⁰ nurodyta šiai komedijai, rodytai 1931–1932 metais, scenovaizdžius sukūrė Libertas, tačiau ši amerikiečių dramaturgo Beno Hechto (1894–1964) komedija buvo atšaukta, nes pripažinta netinkama Valstybės teatro scenai, nors minimos „padarytos išlaidos ir įdėtos pastangos“ – veikiausiai užmokestis dailininkui, dekoracijų pagaminimas ir jų atnaujinimas po gaisro¹¹), baletams „Žizel“ (scenografas – Léonas Zackas, 1892–1980), „Islamėj“ (scenografas – Sergejus Čechoninas), atnaujintos operos „Sevilijos kirpėjas“ (scenografas – Jonas Gregorauskas), „Faustas“ (scenografas – Vladas Didžiokas), „Karmen“ (dailininkas – Aleksandras Benua), „Pikų dama“, „Borisas Godunovas“ (abiejų dailininkas – Mstislavas Dobužinskis), „Perikola“ (dailininkė – Olga Dubeneckienė), dramoms „Grand Hotel“, „Viengungis tėvas“ (abiejų dailininkas – Jonas Gregorauskas), „Sabbatai Cevi“ (dailininkas – Adomas Galdikas), „Skirgaila“ (scenografas – Jonas Gregorauskas, kostiumų dailininkas – Vladimiras Dubeneckis).

Atnaujintųjų dekoracijų sąrašė – ir Liberto spektakliai „Aida“ bei „Samsonas ir Dalila“, minimi ir naujai sukurti scenovaizdžiai bei kostiumai baletui „Gulbių ežeras“ ir operai „Hugenotai“¹².

Kostiumai atnaujintai „Aidai“ siūti Paryžiuje, firmoje „Muelle“ (Jules, Marie et atelier)¹³. Dekoracijas „Aidai“ pagal aštuonis Liberto eskizus (iš viso 1404 kvadratinis metrus) pusantr mėnesio tapė trys dekoratoriai iš Rygos – V. Vazarinis, J. Rozenbergas ir P. Rozlapas¹⁴. Atnaujintą „Samsoną ir Dalilą“ gerai sutiko publika ir kritika: „Pastatymas, žėrintis kaip muzika – tūkstančiais rytietišku spalvų“¹⁵, rašė Vladas Jakubėnas.

„GULBIŲ EŽERAS“

Libertas sukūrė scenovaizdžius ir kostiumus naujam Čaikovskio „Gulbių ežero“ pastatymui (premjera įvyko 1931 m. gruodžio 9 d., choreografas – Nikolajus Zverevas). Kostiumai siūdinti Rygoje¹⁶; Kaune buvo pagaminti tik „Gulbių ežero“ batukai, keli kostiumai, „aptaisyti“ ir kai kurie iš Rygos atvežti kostiumai¹⁷. Ypač įdomi kvadratinė 81 m² Art deco stiliaus uždanga, kurioje pavaizduota svarbiausia baletų tema – gėrio ir blogio, ištikimybės ir išdavystės priešprieša, perteikta

Ludolfs Liberts. Kostiumų eskizai Camille'o Saint-Saëns'o operai „Samsonas ir Dalila“ su Valstybės teatro artistų pavardėmis. 1926. Latvijos nacionalinis dailės muziejus

Ludolfs Liberts. Uždangos eskizas Piotro Čaikovskio baletui „Gulbių ežeras“. Lietuvos literatūros ir meno archyvas

Ludolfs Liberts. I veiksmo scenovaizdžio eskizas Piotro Čaikovskio baletui „Gulbių ežeras“. Lietuvos literatūros ir meno archyvas;
Spektaklio scena. Lietuvos teatro, muzikos ir kino muziejus

Ludolfs Liberts. II veiksmo scenovaizdžio eskizas Piotro Čaikovskio baletui „Gulbių ežeras“. Lietuvos literatūros ir meno archyvas; Spektaklio scena. Lietuvos teatro, muzikos ir kino muziejus

skrendančių baltų ir juodų gulbių virtinėmis, stilizuotais dangaus su debesimis ir ežero su vandens lelijomis motyvai¹⁸. Liberto dėka spektaklis išsiskyrė „puošnumu, blizgesiu, efektingumu“¹⁹, tačiau sprendimas vadintas eklektišku: „Liberto kostiumai ir dekoracijos be abejonės teatrališki ir spalvingi, bet ar ne per daug antrasis paveikslas (ežeras) primena Dalilos sodą (Samsonas ir Dalila) ir Nilo pakrantę (Aida), ar ne per daug sumaišyta stilių, epochų ir tautų kostiumuose. Ar ne per daug skiriasi graži stilizuota plakato – grafiškos manieros uždanga nuo visų kitų dekoracijų. Taip pat kaip nesiderina modernizuoti vengrų ir beveik konstruktyviniai ispanų kostiumai su VIII amž., Noverro ir Boke stiliaus kostiumais (auklėtojo kostiumas ir kostiumai mazurkai)“, klausė baletu kritikė Vera Sotnikovaitė²⁰.

Jānio Siliūno monografijoje publikuojamas nespaltotas „Gulbių ežero“ pirmojo paveikslas eskizas, kurio kompozicija panaši į nuotraukoje užfiksuotą spektaklio vaizdą, tačiau čia matomos ne gotikinės, kaip matyti nuotraukoje, bet labiau re-

nesansinės architektūros detalės, be to, pirmajame plane dešinėje pavaizduota šokėjos figūra, tad šį kūrinį galima suvokti kaip kiek laisvesnę, galbūt parodai ar idėjos pristatymui skirtą improvizaciją šio baletu tema, o ne tikslų projektą, skirtą dekoratoriams-atlikėjams.

Liberto scenovaizdžius ir kostiumus „Gulbių ežerui“ matė ir Monte Karlo (1935 m. sausio 22 ir 29 d.; spektakliai rodyti prie kazino buvusioje ir esančioje Charlesio Garnier suprojektuotoje teatro salėje) bei Londono (1935 m. vasario 28 bei kovo 2, 4, 8 ir 13 d.; spektakliai rodyti teatre „Alhambra“, kuris buvo nugriautas 1936 m.). Kai 1941 m. rugsėjo 23 d. šis baletas buvo atnaujintas, scenovaizdžiai ir kostiumai liko nepakeisti ir buvo naudojami, kol 1946 m. birželio 8 d. įvyko iš esmės pertvarkyto spektaklio premjera – Fiodoro Lopuchovo pastatymui dekoracijas ir drabužius sukūrė Vytautas Palaima.

Ludolfs Liberts. III veiksmo scenovaizdžio eskizas Piotro Čaikovskio baletui „Gulbių ežeras“. Lietuvos literatūros ir meno archyvas; Spektaklio scena. Lietuvos teatro, muzikos ir kino muziejus

Ludolf Liberts. Scenovaizdžio eskizas Giacomo Meyerbeero operai „Hugenotai“; Spektaklio scena. Lietuvos teatro, muzikos ir kino muziejus

„HUGENOTAI“

Paskutinysis Liberto spektaklis – Giacomo Meyerbeero opera „Hugenotai“, kurią režisavo Teofanas Pavlovskis ir kurios premjera įvyko 1932 m. sausio 22 d.²¹, tačiau spektaklis buvo rodytas gana trumpai, o dekoracijos vėliau buvo pritaikytos Boriso Dauguviečio režisuotai anglų aktoriaus ir dramaturgo Williamo Devereaux (1869 ar 1870–1945; teatro programose ir istoriografijoje klaidingai nurodoma A. D’Evere pavardė) istorinei pjesei „Henrikas Navarietis“, kurios premjera įvyko 1934 m. sausio 31 d. Dekoratyviuose scenovaizdžiuose akivaizdžios stilizuotos Vėlyvųjų viduramžių ir Renesanso architektūros detalės, todėl XVI a. aštuntajame dešimtmetyje

Margarita Valua – Antanina Vainiūnaitė. William Devereaux, istorinė drama „Henrikas Navarietis“. Lietuvos teatro, muzikos ir kino muziejus

vykstančio operos veiksmo vaizdinės detalės ir kostiumai visiškai tiko spektakliu apie karalių Henriką Navarietį (1553–1610), pradėjusį valdyti Prancūziją 1572-aisiais – tais pačiais metais, kai įvyko Šv. Baltramiejaus nakties žudynės. Art deco principai lengvai pastebimi kuriant dekoratyvias augalų grupes, ritmiškas, stilizuotas draperijas; kostiumuose naudojami XVI a. II pusės drabužių siluetai bei puošnios detalės, o spalvų deriniai dažniausiai pagrįsti kokios nors spalvos tamsinto tono ir baltų detalių kontrasto principu.

Du scenovaizdžių eskizai, skirti „Hugenotams“, publikuojami Jānio Silišio monografijoje, tačiau šių nespaltovai reprodukuotų kūrinių plastika Art deco bruožais pasižymi iš dalies ir yra labiau tapybiška, artimesnė XX a. ketvirtojo dešimtmečio antroje pusėje Liberto sukurtų scenovaizdžių stilistikai ir skiriasi nuo gerokai dekoratyvesnių vaizdų, kurie matomi spektaklio nuotraukose, be to, įgyvendintuose scenovaizdžiuose daugiau skulptūrinių motyvų, kurių eskizuose nėra.

* * *

Libertas Lietuvoje buvo žinomas – pats lankėsi Kaune, prižiūrėjo dekoracijų gamybą, jos žiūrovams patiko, dauguma kritikų jas taip pat palankiai vertino, tačiau nuo 1933 m. Valsybės teatrui reguliariai pradėjo dirbti Kaune ilgesniam laikui įsikūręs Mstislavas Dobužinskis, taigi samdyti teatro dailininkų iš užsienio nebebuvo reikalo.

Tačiau Liberto kūryba iš Lietuvos teatralų akiračio nepasitraukė – apie dailininko darbus Latvijos nacionalinei operai užsimena to meto intelektualai, gana aktyviai sekę kaimyninės šalies kultūrinį gyvenimą. 1933 m. Libertas dekoravo Alfrėdo Kalniūno operą „Gimtinės atbudimas“ – sukūrė „įdomias, legendiniam libretui tinkamas dekoracijas“²²; 1934 m. kartu su režisieriumi Michailu Čechovu Rygos nacionalinėje operoje Libertas pastatė Richardo Wagnerio operą „Parsifalis“ – „buvo viskas padaryta šią išimtinai muzikalią jokių arijų neturinčią operą priartinti prie plačios publikos: panaudoti didžiausi sukamosios scenos bei šviesos efektai, nepagailėta darbo dekoracijoms ir režisūrai <...> Sukurtas nuostabus, feeriškas spektaklis“²³.

Art deco bruožų galima aptikti ir kitų XX a. ketvirtajame dešimtmetyje Valsybės teatre dirbusių dailininkų kūryboje:

Adomo Galdiko (1893–1969) scenovaizdžiuose Jerzy Żuławskio dramai „Sabbatai Cevi“ (1931), Juozo Gruodžio baletui „Jūratė ir Kastytis“ (1933), Jurgio Karnavičiaus operai „Gražina“ (1933), Léo Delibes'o operai „Lakmė“ (1934), Telesforo Kulakausko (1907–1977) scenovaizdžiuose Vytauto Bacevičiaus baletui „Šokių sukury“ (1933), Domicelės Tarabildienės (1912–1985) scenovaizdžiams Alės Sidabraitės (tikr. Elena Žalinkevičaitė) spektakliui vaikams „Aliutės sapnas“ (1936) ir kituose. Šios tendencijos buvo akivaizdžios iki pat ketvirtjo dešimtmečio pabaigos, kai palaipsniui teatre pradėjo ryškėti sąsąja su tikrove siekis.

Helmutas ŠABASEVIČIUS

¹ Art deco Lietuvoje. Parodos katalogas. Sudarytoja Giedrė - Jankevičiūtė. - Kaunas: Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus, 1998.

² Ludolfas Libertas gimė 1895 m. balandžio 5 d. Tirzoje, tapybos mokėsi pas Voldemarą Zeltinį, vėliau – Julijaus Madernieko studijoje. 1915 m. eksternu baigė Kazanės dailės mokyklą, Maskvos Stroganovo mokykloje mokėsi skulptūros klasėje. 1916 m. įstojo į Aleksandro karo mokyklą, Pirmojo pasaulinio karo metais kovėsi Austrijos ir Lenkijos frontuose. Nuo 1914 m. dalyvavo parodose; personalines parodas surengė Rygoje (1923, 1934, 1938), Paryžiuje (1927), Briuselyje (1929), Berlyne (1934, 1938), Stokholme (1938). 1921 grįžęs į Latviją, dailininkas kūrė plakatus bei taikomąją grafiką, 1922–1924 m. dirbo žurnale „Ho-Ho“. 1924–1939 m. buvo Latvijos dailininkų grupės „Sadrabs“ narys, o 1929–1939 – pirmininkas, eksponavo kūrinius su nepriklausomų dailininkų grupės „Zaļa vārma“ nariais. Nuo 1924 m. dirbo Latvijos Nacionalinės operos režisieriumi ir dekoratoriumi – greta dailininkų Eduardo Vitolo ir Janio Kugos, buvo svarbiausias ir produktyviausias XX a. ketvirtjo dešimtmečio Latvijos scenografas, sukūrė scenovaizdžius ir kostiumus 35 spektakliams – tarp jų Wolfgango Amadeus Mozarto „Pagrobimas iš seralio“ (1924), Ludwigo van Beethoweno „Fidelio“ (1925), Alfredo Kalninio „Saličiai“ (1926), Janio Medinio „Nykštukas“ (1927), Piotro Čaikovskio „Spragtukas“ (1928), Janio Medinio „Ugnis ir naktis“ (1929), Georgeso Bizet „Karmen“ (1934) ir kt., sukūrė scenovaizdžių Helsinkyje, Malmėje, Zagrebe, Sofijoje. Greta darbo Nacionalinėje operoje Libertas 1935–1940 ir 1941–1944 m. buvo Valstybinės spaustuovės direktoriumi, 1923–1932 m. dėstė Latvijos dailės akademijoje, 1942–1944 vadovavo tapybos studijai. Jis kūrė ir taikomąją dailę, kuriai būdinga Art deco stiliatika, taip pat projektus 1937 m. laidos santimų monetoms, suprojektavo Latvijos paviljoną 1937 m. tarptautinėje parodoje Paryžiuje, kurioje buvo apdovanotas Aukso medaliu. 1931 m. Paryžiaus parodoje jis pelnė pagrindinį prizą, o 1937 m. parodoje Barselonėje – Aukso medalį. 1944 m. Libertas pasitraukė į Vakarų – pirmiausia atsидūrė Austrijoje, vėliau – Vokietijoje, o 1950 m. įsikūrė Niujorke, kur iš atminties tapė įvairių Europos miestų peizažus. Niujorke dailininkas ir mirė 1959 m. kovo 11 d. Pagal dailininko testamentą jo kūrybinis palikimas atiteko Latvijai – 1994 m. dauguma paveikslų perduoti Latvijos dailės muziejui, tačiau nemaža jų liko JAV; jų galima aptikti interneto aukcionuose, keletą – gana garbingose kolekcijose; tarp tokių jų peizažas „Rygos bokštai“ Baltuosiuose rūmuose. Tuometiniam JAV prezidentui Davidui Eisenhoweriui 1954 m. šį Liberto peizažą padovanojo Amerikos-Latvijos draugija; paveikslą prezidentas mini ir savo korespondencijoje, ketindamas perduoti šį paveikslą su ant rėmų išgraviuota dedikacija „Eisenhower Exchange Fellowships“ fondui Filadelfijoje. Ludolfo Liberto pavardę yra ištaręs ir kitas prezidentas – 2001 m. liepos 27 d. oficialių pietų su Latvijos prezidente Vaira Vyke-Freiberga ir jos vyru Imantu Freibergu proga Jacques'as Chiracas Libertą minėjo greta kitų latvių menininkų – Auguste'o Rodino mokinio Gustavo Skilterio, 1900 m. Pasaulinės parodos Paryžiuje aukso medalininko Vilhelmo Purvičio – kaip 1937 m. Pasaulinės parodos Paryžiuje prizo laimėtoją <https://enciklopedija.lv/skirklis/55547-Ludolfs-Liberts>

³ Helmutas Šabasevičius. Latvių dailininkas Ludolfas Libertas ir Lietuva. Lietuvos dailės muziejaus metraštis [LDM metraštis]. – Vilnius: Lietuvos dailės muziejus, 2005, t. 7, p. 271–280.

⁴ Sąrašą sudarė Lietuvos muzikos, teatro ir kino muziejaus Muzikos ir dailės skyriaus vyr. muziejininkė Živilė Ambrasaitė-Gailiešienė.

⁵ Sąrašą sudarė Lietuvos muzikos, teatro ir kino muziejaus Muzikos ir dailės skyriaus vyr. muziejininkė Živilė Ambrasaitė-Gailiešienė.

Ludolfs Liberts. Kostiumo eskizas Piotro Čaikovskio baletui „Gulbių ežeras“. Lietuvos literatūros ir meno archyvas

⁶ Lietuvos literatūros ir meno archyvas (toliau – LLMA), F 101, Ap. 1. b. 107, l. 39.

⁷ Lietuva: 1927 10 21, 1927 11 07.

⁸ LLMA, F 101, Ap. 1. b. 109, l. 120 a. p.

⁹ Spektaklių pastatymo aktai. 1930 09-1931 05, LLMA, F. 101, ap. 1, b. 63, l. 205.

¹⁰ Jānis Siliņš. Ludolfs Liberts. – Rīga: J. Ozoliņa izdevniecība, 1943, p. 237.

¹¹ Valstybinio teatro Repertuaro komisijos posėdžio protokolas nr. 3. 1931 m. rugsėjo 21 d. Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka, Rankraščių skyrius, F. 45, b. 18, l. 5.

¹² LLMA, F. 101, Ap. 1, b. 110, l. 121.

¹³ Pagal sutartį, sudarytą 1931 m. liepos 6 d., už tai sumokėta 22 921 Lt; spektaklių pastatymo aktai 1931 11-1932 11; Aktas Nr. 115, 1931 10 29, LLMA, F. 101, ap. 1, b. 64, l. 212.

¹⁴ Sumokėta 13 731,55 Lt; LLMA, F. 101, ap. 1, b. 64, l. 230; sumokėta jiems buvo po 2 litus už kvadratinį metrą. žr. LLMA, F. 101, ap. 1, b. 110, l. 122.

¹⁵ Vladas Jakubėnas. C. Saint-Saens minėjimas operoje „Samsonas ir Dalila“. – Lietuvos aidas: 1936 11 22.

¹⁶ Už juos sumokėta 21 943,54 Lt – Aktas 126, 1932 01 29. LLMA, F. 101, ap. 1, b. 64, l. 330

¹⁷ LLMA, F. 101, ap. 1, b. 64, l. 333.

¹⁸ Liberto eskizas ant dekoracinės drobės buvo perkeltas už 709,77 Lt (F. 101, ap. 1, b. 64, l. 336), o visos „Gulbių ežero“ dekoracijos kainavo 10 146 Lt. Už eskizus Libertui sumokėta 3 080 Lt (LLMA, F. 101, ap. 1, b. 64, l. 344).

¹⁹ Дезъ. Премьера “Лебединого озера”. – Ехо: 1931 12 11.

²⁰ V. Stn-tė. „Gulbių ežero“ naujas pasta-tymas. – Lietuvos aidas: 1931 12 12.

²¹ Šis pastatymas atsiėjo 18 633,49 Lt (aktas 131, 1932 01 22. F. 101, ap. 1, b. 64, l. 426); už dekoracijų pagaminimą bei medžiagas sumokėta 10 572,26 Lt, už eskizus dailininkui – 4 960 Lt (aktas 131, 1932 02 23, LLMA, F. 101, ap. 1, b. 64, l. 444).

²² Vladas Jakubėnas. Naujoji latvių originali opera. Alfredo Kalninio „Dzimtenes atmoda“. – Vairas: 1933, Nr. 10.

²³ Vladas Jakubėnas. Latvių operos įspūdziai. – Lietuvos aidas: 1934 05 07.